

MİSİR ƏDƏBİYYATINDA “YENİ DALĞA” CƏRƏYANI MÜASİR ƏDƏBİ TENDENSIYALARIN BÜNÖVRƏSİ KİMİ

GİRİŞ: XX əsrin ikinci yarısında önəmli tarixi hadisələrlə zəngin Misirin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi mənzərəsi daha fərqli ədəbi mühit, yeni tendensiyalar doğurur. Ələlxüsus, ötən əsrin 60-70-ci illərində zamanın, şəraitin tələbi ilə yeni Misir ədəbiyyatında “azad yaradıcılıq”, “sərbəst, sərbədsiz ədəbi ifadə tərzii” formalaşmağa başlayır ki, bu da “Yeni dalğa” ədəbiyyatının yaranmasının əsasını qoyur (5).

Yeni ədəbi məktəbin nümayəndələri “altmışıncılar”, “yeni dalğaçılar” adlandırılır və onların yaradıcılığı bu ədəbi cərəyanın xarakterik cəhətlərini bariz şəkildə özündə ehtiva edir. Belə ki, bu dövərdə ərsəyə gələn əsərlərdə yeni ictimai-siyasi reallıqlar yeni mövzular yaradır, cəmmiyyətdəki reallıqlara, problemlərə fərqli münasibət, realizmin daha kəskin çalarları hiss olunur.

TƏDQIQAT: XX əsrin ikinci yarısında Misirdə sürətlə əvəzlənən tarixi proseslərin sonunda puç olmuş arzular, ümidlər, boşa çıxan gözləntilər, məyusluq, küskünlük də “yeni dalğa” əsərlərində üstünlük təşkil edir. Müəlliflərin bu əhval-ruhiyyəsi obrazlarının psixoloji portretlərinə, əsərlərin qayəsində də hopurdu. Bununla belə, “yeni dalğaçılar”ın itirilmiş tarixi qüdrətini bərpa edən Misir arzusunda vəz keçmədiklərinin şahidi olmaq mümkündür ki, bu da yaradıcılıqlarında ərəb təəssübkeşliyi və milli birləşmənin qabarıq həkk olunması ilə müşayiət olunurdu.

Janrıdan, mövzusunda, forma və məzmunundan asılı olmayaraq əksər əsərlərdə ərəblərin kölə olmaq üçün yaranmadıqları, tarixi fəthlərlə zəngin cəsur, bəşər sivilizasiyasına tövəhələr vermiş mütərəqqi pərvər olmaları vurğulanırdı.

Bununla bərabər, dövrünün sosial-məişət problemlərini, siyasi bələlərini sərbəst çərçivələrdə, bütün çıpaqlığı ilə xalqa, sıravı oxucuya yaxın ədəbi tərzdə, dildə çatdırmaq, ictimailəşən və kütləviləşən fikirləri, baxışları, tələbləri ədəbiyyata gətirmək kimi vəzifələri özündə birləşdirən bu cərəyan “ədəbiyyatın demokratikləşdirilməsi”ni də əsas vəzifə olaraq izləyirdi. Və bu cərəyan Yusuf Əş-Şaruni, Yusuf İdris, Süleyman Fayad, Camal əl-Qitani, Yahya Tahir Abdulla, Bahə Tahir, Sanallah İbrahim və b. bir çox nümayəndələrinin yaradıcılığı ilə Misir ədəbiyyatı tarixində yeni bir dövr açmaqla, sonrakı inkişaf mərhələlərində ədəbi bünövrə kimi çıxış edərək, müasir dünyanın çağırışlarını ehtiva edən ədəbiyyatın formalaşmasında əsaslı rol oynamışdır.

XX əsri yola salan XXI əsr müasir Misir ədəbiyyatı haqqında danışarkən isə qeyd etmək yerinə düşər ki, ümumiyyətlə informasiya texnologiyalarının yüksək sürətlə inkişaf etdiyi, kağızdan daha çox online müstəvidə qiraətə üstünlük verildiyi bu əsrimizdə ədəbiyyat kütləvi informasiya vasitəsi funksiyasını artırır. Təbii ki, bu, informasiya texnologiyalarının inkişafı, gündəmi zəbt etməsi, müasir zamanın tələbi ilə birbaşa əlaqəlidir.

Bu gün qlobal dünyada baş verən bütün hadisələr ədəbiyyatda inikas yolu ilə birbaşa ictimaiyyətə ötürülür. Ədəbiyyatın dünyanı, cəmiyyəti və həyatı yaxşıya doğru dəyişmək, mütərəqqiyə aparmaq, yalnız məhəlli xarakterli deyil, eləcə də ümumbəşəri və qlobal problemlərin həlli yollarını göstərmək, mədəniyyətlər və dinlərarası münasibətlər kontekstində çağırışlara cavab vermək rolu müasir Misir ədəbiyyatı tərəfindən də uğurla həyata keçirilir. Lakin özündə bu tendensiyayı ehtiva edən müasir Misir ədəbiyyatında bu gün konkret xətti, ədəbi məktəbi müəyyən etmək çətinlik yaradır. Beləki, əvvəlki klassik ənənələr, eləcə də ədəbi cərəyanların əsas xüsusiyyət və istiqamətləri davam etdirilməklə yanaşı, dünya ədəbiyyatında özünü büruzə verən son yeniliklər, tendensiyalar da müşahidə olunur. Əlbəttə, bu gün Misir ədəbiyyatında elə yazarlar vardır ki, milli ədəbiyyatın xarakterik cəhətlərinin qorunub saxlanılmasını, orta əsr ərəb ədəbiyyatı dəyərlərindən istifadə etməklə müasir dünya ədəbiyyatının yeni dəbinə qarşı durmağı doğru sayırlar. Bununla belə, 60-cı illərin “yeni dalğaçıları”ndan sonra XX əsrin sonlarından başlayaraq müasir Misir ədəbiyyatında neoənənəçilik meyillərinin artdığını, fikir sərbəstliyinin çərçivələrinin daha da genişləndiyini, eyni zamanda neorealizm və humanizm prinsiplərinin də müşahidə edildiyini demək olar. Dinlər və mədəniyyətlərarası dialoq mövzusu, Şərqi-Qərbi sivilizasiyaları arasında toqquşmalar, ziddiyyətlər, oxşar və fərqli cəhətlər, müasir dünyanın yeni çağırışları və reallıqları bu gün Misir ədəbiyyatında ən son tendensiyaları təşkil edir.

Bu istiqamətdə misirli yazar Yusuf Zeydanın yaradıcılığı maraqlı doğurur (1) və “Azazel” əsərini xatırlatmaq yerinə düşər. Əsərdə hadisələr V əsrdə cərəyan edir. “Azazel” qədim inanclara görə, səhraların şeytani, günahkar mələyin adıdır. Yazıçı macərə dolu süjet boyu şeytanın insandan kənarında, ayrılıqda mövcud olmadığını diqqətə çatdırır və əsərin sonunda Azazelin öz dilindən belə ifadə olunur ki, o, insandan ayrı deyil. İnsanın daxilində qəlbinin qaranlıq tərəfləri olaraq - insani zəifliklər, ehtiras, qorxu, xəyanət kimi hisslərdə təcəssüm olunur və bu cildə insanı bəzən əxlaqına, vicdanına uyğun olmayan, adına yaraşmayan hərəkətlərə sövq edir. “Mən sənəm, sən inləyəm, sən dəyəm” deyərək Azazel özünü tərif edir (2).

Süjet xətti Hələb yaxınlığında tapılmış əlyazmalarla başlayır. Əlyazmanı yazan isə əsərin qəhrəmanı rahibdir, başına gələn hadisələri qələmə alıb. Məlum olur ki, o, yalnız rahib deyil, həm də təbib, şairdir, Platon, Pifaqor, Homer, Eshil, Sofoklun yaradıcılığına bələddir. Radikal xristianlar onun xristian atasını geyimindən büt-pərəst zənn edib vəhşicəsinə qətlə yetirirlər. Bundan sonra rahib doğma yerlərini tərk edib, həqiqət axtarışı və tibb sənətinin dərinliklərinə yiyələnmək üçün İskəndəriyyəyə yola düşür. Yol boyu maraqlı sərgüzəştlərlə qarşılaşır, yeni insanlarla görüşür.

Tanış olduğu insanlar arasında qəlbini fəth etmiş filosof, astronom, riyaziyyatçı Qipatiya adlı xanım olur. Qipatiyanın da radikal xristianlar tərəfindən amansızcasına qətlə yetirilməsindən sonra onun adını özünə götürür və Qüdsə, oradan isə Hələbə yola düşür. Rahib Qipa Hələb yaxınlığında monastr kitabxanasında məskunlaşıb buradakı zəngin ədəbiyyatı mütaliə

edir, tibbi biliklərini təkmilləşdirir. Büt-pərəst Oktavia, xristian Martaya qarşı hissləri ilə bacarmadığı, ətrafında baş verən hadisələri – vəhşilikləri, zülmü, xəyanəti dərk edə bilmədiyi anlarda özü ilə baş-başa qalan qəhrəmanın gözlərinə Azazel görünür və onunla söhbətlər edir. Azazel Qipanı günaha, harama, yanlışlara, haqsızlığa təhrik edir, eləcə də ağılından keçən və etdiyi günahları əlyazma şəklində (əsərin əvvəlində qeyd edilən həmin tapılan qeydləri) yazmağa həvəsləndirir. Qipa onun sözlünə uymaq istəmir, bunu etməmək üçün Allahdan iradə, bir işarət, vəh gözləyir. Lakin sonunda şeytana yenilir və qeydləri aparır. Əsərin sonunda Qipa əlyazmalarını taxta qutuya qoyub monastrın divarları ətrafında basdırır və mal-mülk, torpaq, hakimiyyət, dünya nemətləri, öz maraqları naminə mübarizə aparın, qətl edən, amma buna dini don geyindirənlərin oyunlarında iştirak etməmək üçün, hər şeydən azad olmaq istəyilə kəmsənin bilmədiyi yerlərə baş alıb gedir.

Qipa əlyazmasının sonunda yazır: “Çox tərəddüdlərdən sonra belə qənaətə gəldim ki, allahlar müxtəlifliyinə, fərqli adlandırılmalarına baxmayaraq, məbədlərdə deyil, inananların qəlbində yaşayır” (2).

Y.Zeydanın “İlanın kölgəsi” adlı başqa romanı qədim dövrlərdə aparıcı rol oynayan qadının tarixən rolunun mənimsənilməsini, haqq və azadlıqlarının əlindən çıxmasını açıb göstərmək ideyası ətrafında bir qadının taleyindən bəhs edir (7). Yazıçının “Nabati” romanı isə qədim Ərəb Şərqi zəngin tarixi, sivilizasiyası, mədəniyyət və adət-ənənələri barədə çağdaş oxucu zövqünü, marağını hərtərəfli təmin edə biləcək əsərdir (6).

XXI əsr Misir ədəbiyyatının adı qeyd edilməli daha bir nümayəndəsi Məhəmməd əl-Məxzəncidir. Müasir Misir novelistikasında adı keçən əl-Məxzənci tibb fakültəsinin məzunudur, Kiyevdə psixologiya və alternativ tibb üzrə ixtisaslaşmış. Elə burada publisistik xarakterli ilk yazılarıyla yaradıcılığa qədəm qoyub. 1986-cı ildə Çernobil AES-də partlayışın canlı şahidi olan əl-Məxzəncinin ilk ədəbi əsəri də məhz bu faciədən bəhs edən “Çernobil qəzası haqqında xatirələr” (1998) roman-reportajıdır. Əsər 2009-cu ildə ingilis dilinə tərcümə olunub (4). Müxtəlif səpki və mövzularda qısa hekayələr ustası kimi tanınır. Hətta müasir ərəb ədəbiyyatında qısa hekayə janrının banisi olaraq təqdim olunur. Təsədüfi deyil ki, 2005-ci ildə ən yaxşı qısa hekayə yazarı kimi Milli Misir Mükafatına layiq görülmüş.

Ümumiyyətlə isə əl-Məxzəncinin yaradıcılığı yalnız qısa hekayələrlə deyil, həmçinin müxtəlif ölkələrə səfərlərini əks etdirən səyahətnamə xarakterli очеркlər, povestlər, eləcə də tibb, psixologiyaya dair elmi tədqiqat xarakterli əsərlərlə zəngindir.

Onun yaradıcılığının xarakterik cəhəti obrazlarına hədsiz acıması, onları içdən anlamasıdır. Yazıçı bəşərin daim ölümə üz-üzə olmasını, hər an insan ömrünün qırıla bilməsini təəssüflə bütün əsərlərində diqqətə çatdırır. Onun fikrincə, dünyanı ölüm qarşısında zəif edən müharibələr, silahlı toqquşmalar, təbii fəlakətlər, qəzalar, epidemiyalardır. Daim gözlənilməyən fəlakətlərlə üz-üzə qalan obrazlarını əl-Məxzənci həmin situasiyada açıq, psixoloji tərəflərini təhlil edir. Bu baxımdan onun müharibələrin yaratdığı dəhşətlərdən, yol açdığı fəsadlardan bəhs edən “İkinəfərlik qayıq” novellası çox maraqlıdır (3). Əsərin süjeti Asuan bəndinə nüvə bombasının atılacağı xəbəri ilə başlayır və şəhərdə hər kəs subasmadan xilas olmaq üçün yollar axtarır, ehtiyat görür, rezin qayıqlar alır və s. Hekayənin əsas qəhrəmanı da dama çıxıb rezin qayığı hava ilə dolduraraq “fəlakətə” hazırlaşır. Amma ikinəfərlik qayıqda özü ilə bərabər bir nəfəri də xilas edə biləcəyi halda, kimi yanına ala biləcəyi sualı onu düşüncələrə qərq edir və yazıçı bu düşüncələrlə obrazın xarakterini, psixoloji aləmini açıqlayır. Fəlakət qarşısında təklik qəhrəmanı daha çox sıxır, qorxudur... Doğma, dost, iş yoldaşı – hamı keçmişdə qaldı, bu gün onun yanına çağıra biləcəyi biri yoxdur...

Əl-Məxzəncinin “İki dəfə itmiş” fantastik hekayəsi isə bir professorun yoxa çıxmasından, müxtəlif dövrlərə düşərək zamanda səyahətindən bəhs edir (3).

Yazıçının “Bu günlərin heyvanları” adlı hekayələr toplusu isə adından da göründüyü kimi fərqli forma və məzmununda təqdim olunur. Burada toplanmış hekayələrdə insanlarla yanaşı, heyvanlar da iştirak edir. Müəllif şüurlu insanda olması gərəkən bəzi keyfiyyətlərin yoxa çıxmasından, insanların heyvan kimi vəhşiləşməsindən, bəzi insani keyfiyyətlərin isə heyvanlarda özünü büruzə verməsindən bəhs edir. Şüurlu insanların vəhşiliyi ilə heyvanların vəhşiliyi arasında heç bir fərq olmadığını, insana xas saf sevgi, şəfqət, mərhəmət, yaxını üçün özünü qurban vermək hisslərinin günümüzdə itməsini, insanların yırtıcılaşmasını yazıçı təəssüflə qeyd edir.

Beləcə, “Ceyranlar”, “Filin belində” hekayələrində əl-Məxzənci çatdırmaq istədiyi ideyaları, aşılamaq istədiyi humanizmi təbiətlə təmasda açıqlayır. “Ceyranlar” hekayətində yazıçı çevrilisdən sonra prezidentin sarayını talan edən əsgərlərin nadir cinsdən olan ceyranları bahalı, əl işi olan mebellərdən tonqal qalayaraq bişirmələrini təsvir edir(3). Yeyib hərəsi bir küncdə yatan əsgərlərin bir neçəsi isə az əvvəl canlı olan, indi sümüklərin üstündə tək-tük qızarmış ət tikələri qalan bişmiş ceyranları saraydakı şirlərin qarşısına atırlar. Belə danışır ki, bu şirlər prezidentin oğluna məxsusdur və bir zamanlar onları qəzəbləndirənlərin əti ilə yemlənib... Bu qısa hekayədə yazıçı bir neçə vəhşətə bir mövzuda birləşdirir. Dağıdılıb yandırılan saray, tüstülənən sarayda törədilən vəhşiliklər...

“Filin belində” hekayətini isə yazıçı orta əsrlərdə yaşamış məşhur ərəb alim, filoloq Cahizin (767-868) “Heyvanlar haqqında” əsərindən bir parça ilə başlayır: “Fil çox qorxunc heyvandır, ondan gözetçi-müşahidə qülləsi və müdafiə məqsədilə istifadə etmək olar. Fil ayaqları altına salıb tapdalaya, öldürə, şikəst edə bilər. Qədim fars hökmdarlarının insanları xüsusi təlim görmüş fillərin ayaqlarına ataraq edam etdikləri söylənilir” (3).

Bundan sonra əl-Məxzənci uşaqlıq, gənclik illərində yaşadıklarını danışır. Bu söhbəti Misirin ictimai-siyasi mühiti, məişəti fonunda açıqlanır, nəticədə oxucu qısa hekayət boyu misirlilərin güzəranı, adətləri, çətinlikləri, arzuları barədə də məlumatlanır. Bir sözlə, Hindistana səfəri zamanı tarixi Caypur qalasına yollanan yazıçı filin belində xatirələrə dalır və bu əsnada çox məhərdə Misir reallıqlarını çatdırır. Müəllif hərəkət edən ən hündür, geniş meydançada – filin belində ətrafa,

dünyaya baxmağın başqa bir həyəcan yaratdığını, bənzərsiz hiss olduğunu vurğulayır: “Fil – canlı dağdır və bu dağ ağır, ehmalca hərəkət edir...”

NƏTİCƏ: Əlbəttə, bu günün Misir ədəbiyyatından bəhs edərkən yuxarıda qeyd olunanlar yalnız qısa informasiya xaraketri kəsb edə bilər. Belə ki, Şərif Hatata, Naval əs-Saadavi, Radva Aşur, Miral ət-Tahavi, Məhəmməd Salmavi, Xəlid əl-Xəmissi, Alyə əl-Asuani və bir çox başqa adlar nəinki Misir ədəbiyyatı tarixinin yeni səhifələrində, eyni zamanda dünya ədəbiyyatı tarixində özünə yer qazanıb.

ƏDƏBİYYAT:

1. Зейдан Юсуф.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD.%D0%AE%D1%81%D1%83%D1%84>

2. Зейдан Юсуф. «Азazel». Москва, 2013

3. «Иностранная литература». 2019, N 1

4. Мохамед Махзанги.

https://hrwiki.ru/wiki/Mohamed_Makhzangi

5. Суворов М.Н., Джандосова З.А. Методические указания по подготовке и освоению лекционного курса «современная литература ближнего и среднего востока».

<https://dspace.spbu.ru/bitstream/11701/6540/4/Suvorov%20M.N.%20Sovremennaya%20literatura%20Bliznego%20i%20Srednego%20Vostoka.pdf>

6. 2010 – يوسف زيدان . النبطى

7. 2006 - يوسف زيدان . ظل الافعى

Açar sözlər: “yeni dalğa”, Misir, ərəb ədəbiyyatı, Misir ədəbiyyatı

Ключевые слова: «Новая волна», Египет, арабская литература, египетская литература

Keywords: "new wave", Egypt, Arabic literature, Egyptian literature

РЕЗЮМЕ

«Новая волна» в египетской литературе как основа современных литературных течений

Общественно-политические изменения, произошедшие в Египте в XIX веке, создали почву для процесса взаимного сближения арабской литературы с литературой других стран, что стало фундаментом формирования новой египетской литературы и вхождения ее в новейший период развития.

Так, в 60-70-х годах XX века в Египте появляется литература «новой волны», с новыми тенденциями в эстетических и этических взглядах и свободной, неограниченной литературной формой выражения.

Позже «новая волна» станет основой новых современных литературных течений в египетской литературе.

Среди представителей литературного движения «новой волны» можно отметить египетских писателей, как Юсуф Аль-Шаруни, Юсуф Идрис, Сулейман Файяд, Джамаль аль-Китани, Яхья Тахир Абдулла, Баха Тахир, Саналлах Ибрагим.

SUMMARY

The "new wave" trend in Egyptian literature as the foundation of modern literary trends

The social and political changes in Egypt in the 19th century created the basis for a process of mutual rapprochement with the literature of other countries, which laid the foundation for the formation of new literature.

"Free creativity", "new aesthetic and ethical views", "free, unrestricted, literary form of expression" appeared in the Egyptian literature in the 1960-1970s of the 20th century, which form the new wave literature.

Representatives of the movement often analyzed the bitter consequences of the successive processes in the Egyptian government, the implications of foreign and domestic policy, socio-economic decisions and problems in society, often conveying all these realities through bitter humor and irony.

Yusuf Al-Sharuni, Yusuf Idris, Suleiman Fayad, Jamal al-Qitani, YahyaTahir Abdullah, BahaTahir, Sanallah Ibrahim are among them.

Later, the "new wave" became the foundation of new modern literary trends in Egyptian literature.

RƏYÇİ dos. N.Əfəndiyeva